

İFFET; TOPLUMSAL DEĞER Mİ TOPLUMSAL TÖRE Mİ?

Mazhar BAĞLI*

Değerler, yalnızca bir grup üyesinin belirli önermeleri kabul etmesi değildir, aynı zamanda her bir üyenin sosyalleşme sürecinde söz konusu kriteri içselleştirerek kişisel bağlılığı haline getirmesidir.

□ Sosyoloji disiplini açısından toplumsal değerler; bireylere, gruplara, hedeflere ve sosyo-kültürel nesnelere toplumsal ortak bakış tarafından verilen önem üzerindeki kriterlere dayandırılarak tanımlanabilirler. Bu noktadan hareketle değer; özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel bir standart sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlılıklarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleri olarak tanımlanabilir. Buna göre değerler, yalnızca bir grup üyesinin belirli önermeleri kabul etmesi değildir, aynı zamanda her bir üyenin sosyalleşme sürecinde söz konusu kriteri içselleştirerek kişisel bağlılığı haline getirmesidir. Çünkü değerler, sosyal normlar içinde daha özgül (specific) ve somut davranışın genelleştirilmiş standartlarını sağlar. Toplumsal yapıyı teşkil eden temel yapı taşları olan kurumların hepsi kendine ait değerler taşır. Bu kurumlar (aile, eğitim, din, vb.) değerlerin benimsenmesinde, yaşatılmasında, yaygınlaştırılmasında ve bir sonraki kuşağa aktarılmasında önemli roller üstlenirler. Bunu yaparken değerleri kavramsal ifadelerle somutlaştırırlar. Ayrıca, bir toplumda değerlerin ifade edildiği temel mekanizmalar, kişinin üstlendiği sosyal rollerdir. Bu roller de toplumun tabakalaşma sistemi ile sosyal yapıyı oluşturan sosyal süreçlerle yakından ilgilidir. Diğer yandan bir toplumdaki iyi-kötünün belirlenmesi, ideal düşünme ve davranma yolları değerler tarafından oluşturulur. Böylece bir toplumda toplumsal kontrolü sağlayan 'sosyal kontrol ve ödüllendirme araçları'nın tümü değer kaynaklıdır. Bu değerlerin kaynağı, sosyal kişinin dışındadır. Bu cümleden hareketle ahlâkın kaynağına dair var olan o kadim tartışmaya girmeden belirtmek gerekir ki Müslüman bir toplum için ahlâkın kaynağının din olduğu konusu adeta "akîdevî" bir zorunluluktur. Epistemolojik bir gerekliliktir.

Semavî dinler açısından insan hem iyiliğin hem de kötülüğün bilgisine sahiptir. Hangisini tercih edeceğini belirleyen irade, bütün insanlara âdil olarak bahşedilmiştir. Vicdan verili bir hissiyattır. Sonradan kazanılabilen bir duygu değildir. Fitrî olanı tercih etmenin doğallığı potansiyel olarak insanı "pozitif" bir konuma oturtur. Ancak inanç bu pozisyonu hem daha dinamik kılar hem de daha güçlü bir hale getirir. Bir başka ifade ile ahlâkın varlığı fitrîdir/tabiiidir ancak onu dinamik kılan inançtır, imandır.

Kişi Dışı Bir Değer Dünyası Mümkün mü?

Ahlâk ya da toplumsal değerler kişilerin tek tek oluşturabildiği bir mekanizma değildir; çünkü kişilerin kontrol edemeyeceği büyüklükte bir yapıdan söz edilmektedir. Ama

aynı zamanda kişilerle birlikte var olan bir kurumsal işleyiş de sahiptir. Belki de işi karmaşık hale getiren bu özelliktir. Değerler, toplumun sosyo-kültürel öğelerine anlam veren temel kıstaslardır. Sosyal kişi ve bu kişinin davranış örüntüleri toplumsal incelemelerin başlangıç noktasıdır. Kültürel öğeleri göz ardı eden hiçbir model, bugün yaşamakta olduğumuz sosyal süreçleri açıklama şansına sahip olamayacaktır. Bir diğer anlatımla, ekonomik, siyasî ya da sosyal bir probleme getirilen makro düzeydeki yapısal değişkenlere göre ayarlanmış bir model önerisi, bu modelin objesi olan sosyal kişilerin rasyonel tercihlerinin hangi kültürel bağlamda ortaya konulduğunun tespit edilmesini mümkün kılmayacaktır. Herhangi bir olgunun içinde yer aldığı kültürel çerçeve ve bu çerçevedeki inançlar, değerler, normlar ve tutumlar, anlaşılmadan o toplumun gerçekliğinin anlaşılabilmesi mümkün değildir. Bu çerçevede Müslüman dünyada var olan her ahlâkî ilkenin, toplumsal değer ve düşüncenin İslâm üst başlığında insan haysiyet ve onuru çerçevesinde ele alınması gerekir. Var olan kimi geleneksel uygulamalar ile İslâm düşüncesinin hedeflediği ilkeler arasında bir paralellik kurulsa bile, hangi niyet ve düşünce ile gerçekleştiği konusu son derece önemlidir. Sözelimi töre ve namus cinayetlerinin İslâm'ın öngördüğü temel ahlâk ilkeleri ve cezalar ile örtüşen bir yönü bulursa dahî bireyin bu cürmü işlemesine cevaz verebilecek bir imâ dahî yoktur. Bunun temel sebebi kamu adına yerine getirilecek olan cezâî işlemler hiçbir gerekçe ve niyet ile bireylere devredilemezler. Zina konusunda çerçevesi çizilmiş olan günahın işlendiğine ilişkin "şehadetin" pratik imkânsızlığı da esas olarak buna işaret eder. Burada asıl dikkat edilmesi gereken konu şudur: İslâmî referanslarla asla onaylanmayan bir eylemin uygulanmasına karşı duruşumuz, var olan bir "değeri" bertaraf edecek bir yolu açmamalıdır. Bir başka ifade ile namus adına cinayetlere karşı duruşumuz, namus ve iffet konusunu da rafa kaldırmamız anlamına gelmemelidir. Bugün Türkiye'de bu cinayetlere karşı yürütülen çalışmaların kimisi bu yönde imâlar içermekte ya da bu değerleri küçülten, hafife alan bir yaklaşımı teşvik edebilmektedirler. Unutmamak gerekir ki İslâm açısından buyurulmuş olan değerlere karşı kişisel ya da toplumsal kaygılarla özel bir tavır içinde olunması onaylanabilir bir durum değildir.

İslâm'da Hayâ ve İffet

Kur'ân-ı Kerim'de, Bakara sûresi 273. âyette; "(İnfaklarınız ve sadakalarınız) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu se-

bepile yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Onların durumunu bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.” diye buyrulmuştur. Kasas sûresi 25. âyette ise Hz. Şuayb’ın kızlarından birinin hayâ ile yürüyerek Hz. Musa ile konuşması anlatılmaktadır. “İkisinden biri, hayâ ederek ona geldi: ‘Muhakkak ki babam, bizim sürümüzü sulamandan dolayı bir ecirle mükâfatlandırmak için seni davet ediyor.’ dedi. Ve Musa ona geldiği zaman hikâyesini anlattı. İhtiyar adam: ‘Korkma! Artık sen, zalimler kavminden kurtuldun’ dedi”. A’râf sûresi 26. âyette de: “Ey Adem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise

yarattık. Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah’ın âyetlerindedir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indir-di).” Ki bu âyette ifadesini bulan “libasü’t-takvâ” (takva elbisesi), insanın yaratılıştan sahip olduğu, onun ruhunu bezeyip ahlâkını koruyan “hayâ” anlamında tefsir edilmektedir.

Yukarıda zikredilen âyetlerden hareketle iffetin, hayânın ve utanmanın insanda fitren olarak var olan duygular olduğu söylenebilir. Bu duygulara sahip olan insan yaratıcıyı da hep zikrinde saklayacaktır. Ki bu durum aslında bahsi geçen soyut duyguların somutlaşma pratiğinin biçimine de işaret etmektedir.

Yoksul olduğu halde kimseden bir şey istemeye tenezzül etmemek-

ten tutun, izzet-i nefsinin korumaya, zinadan giyime kadar bir dizi alanı kapsayan bir duruşun ifadesi olarak iffet ve hayâ değerlidir. Ancak bunlar adına işlenen cinayetler söz konusu değerleri aşağılamayı ya da hayatımızdan kovmayı gerektirmemelidir. Bugün “namus” ve “cinayet” ikileminin yaşanmasına neden olan asıl sorun da buradan kaynaklanmaktadır. Esasında yapılan akademik çalışmalarda namus, tutku, kıskançlık, aşk ve töre cinayetlerini sadece tek bir faktörle açıklamanın mümkün olmadığını göstermektedir. Dinî inancı güçlü olanlarla zayıf olanların konuya yaklaşım ve değerlendirmelelerinin farklılık arz etmediği bir yapının varlığı konuyu daha üst bir ekseninde ele almayı gerektirdiği söylenmektedir.

Yine Kur’ân-ı Kerîm’de,

Enbiyâ sûresi 91. âyette “Ve o (Hz. Meryem), ırzını korudu. O zaman Biz, ruhumuzdan onun içine üfledik. Onu ve oğlunu, âlemlere âyet (ibret) kıldık.” buyrulmaktadır. Buna karşın O, “Keşke bu iş başıma gelmeden öleydim, adı sanı unutulup gitmiş biri olaydım.” diyerek, Hz. İsrâ’nın babasız doğumunu diline dolayanlara karşı üzüntülerini dile getiren “iffetli” bir kadın olmuştur.

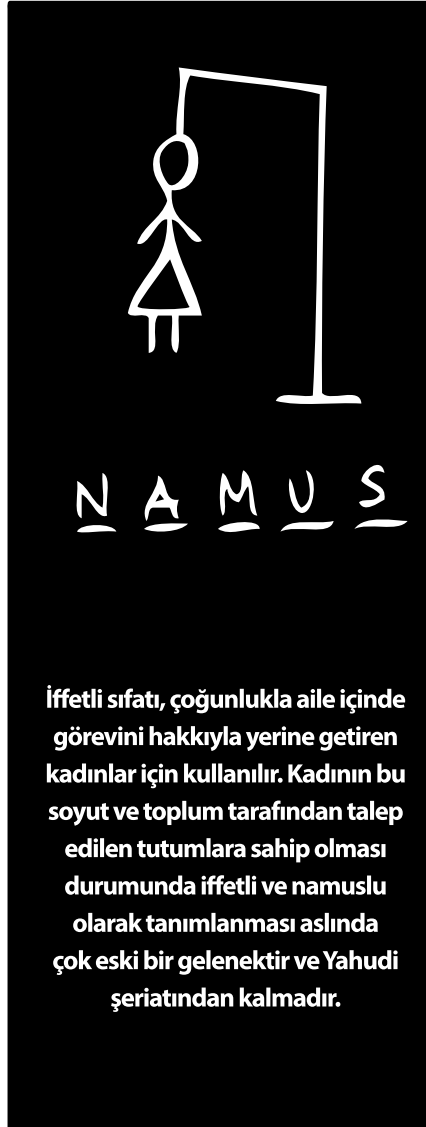
İffet kelimesi namustan daha farklı olarak gayri meşru ilişkiden sakınmak ve aynı zamanda da böyle bir duruma yol açan fiil ve hareketlerden utanmak olarak tanımlanabilir. Kişinin özellikle de kadının sadakati, misafirperverliği, dürüstlüğü, fedakârlığı gibi doğrudan tutum ifade eden bir anla-

İffet kelimesi namustan daha farklı olarak gayri meşru ilişkiden sakınmak ve aynı zamanda da böyle bir duruma yol açan fiil ve hareketlerden utanmak olarak tanımlanabilir. Kişinin özellikle de “kadının” sadakati, misafirperverliği, dürüstlüğü, fedakârlığı gibi doğrudan tutum ifade eden bir anlama sahiptir.

ma sahiptir. Kelime anlam itibarı ile tutum içermekle beraber bir davranışla tanımlanma eğilimi daha fazladır. Esasında tutumların dil ile ifade edilmesinin ciddi bir sorun olduğu dilbilimcilerin de üzerinde tartıştıkları temel konulardan birisidir sanırım.

İffetli sıfatı, çoğunlukla aile içinde görevini hakkıyla yerine getiren kadınlar için kullanılır. Kadının bu soyut ve toplum tarafından talep edilen tutumlara sahip olması durumunda iffetli ve namuslu olarak tanımlanması aslında çok eski bir gelenektir ve Yahudi şeriatından kalmadır. Geleneksel toplumlar da namusun en önemli göstergesi bekârettir. Bekâreti önemseyen geleneksel toplumlar onu namusun en somut göstergelerinden birisi olarak ele alırlar. Bundan dolayı da aslında gelenekselden moderne doğru evrilen her toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da bekâret ile ilgili ciddi bir tartışma devam etmektedir. Bu durum, esasında namus veya iffetin bedensel boyutunun en görünür ve somut alanı olduğunu da gösterir ki namus cinayetleri de aslında uzun bir süreden beridir üretilen bu "beden felsefesinin" yansımasıdır. Beden ile auroyı farklılaştırmak gerekir burada. Auora daha çok bedeninin derinliğini veya mesajını imâ ederken namusun temsil edildiği beden ise duygulardan uzak bir beden olarak algılanmaktadır. Her ne kadar bu düzeyde bir ayırım yapmak kolay değilse de aslında bu konu sorunun en önemli referanslarından birisini oluşturur. Bedene yüklenen değer ve anlamlar ile ondan beklentilerdir asıl olan. Oysa beden temelde düşüncenin yansıma alanıdır. Bir başka ifade ile beden düşüncenin mekânıdır. Düşünceyi sınırlandırabildiği gibi onu derinleştirebilir de.

Sonuç itibarıyla evvelâ şunu söyleyebiliriz: Tüm toplumsal dinamikleri tekil bir olguya (dine) bağlayarak açıklamak da ilk dönem sosyologların heves ettiği bir yöntem

İffetli sıfatı, çoğunlukla aile içinde görevini hakkıyla yerine getiren kadınlar için kullanılır. Kadının bu soyut ve toplum tarafından talep edilen tutumlara sahip olması durumunda iffetli ve namuslu olarak tanımlanması aslında çok eski bir gelenektir ve Yahudi şeriatından kalmadır.

olmakla beraber artık fazla taraftar bulan bir yaklaşım değildir; çünkü toplumda kimi zaman hesap veya öngörülemezlik değişim dinamiklerinin de var olduğunu artık biliyoruz. Sadece iki boyutlu ölçümlerle toplumun tam olarak okunabileceği iddiası artık fazla gerçekçi değildir. İkinci olarak; dünyada diğer dinlere mensup topluluklarda da namus, iffet ve hayâ gibi değerler ve kavramlar bulunmaktadır. Bu söz konusu kavramların içeriğinin evrensel bir alana işaret ettiği anlamına da gelebilir. Esasında bireylerden bağımsız metafizik bir olgu olarak "toplumsal bir alanın" var olduğunu kabul etmek de toplumsal sorunların kaynağına inmeyi engelleyen bir tarzın oluşmasına dolaylı olarak neden olabilmektedir. Başka bir ifade ile içinde yaşanılan toplumdaki bireylerden bağımsız bir yapının varlığı sorunları "toplum dışı" veya "insan dışı" bir alana dahil etme eğilimini de beraberinde getirir. Bu ise söz konusu konulara/sorunlara ilişkin çözümleri irdeleyecek her tür çabayı önceden şartlandıran bir durumu doğurmaktadır. Kuşkusuz feodal yapıların, yoksulluğun ve geri kalmışlığın töre cinayetlerine olan etkisi inkar edilemez ancak her tür sorunu toplum dışı veya süper organik bir yapıya bağlayarak açıklamaya çalışmak sorunun temeline inmeyi de engelleyecektir. Tö-

renin toplum üstü bir alana ilişkin imâlar içinde barındıran bir yapısının olduğunu söylemek mümkün ancak bunun sosyolojik bir olgu olarak ele alınması ise toplumsal alandaki pratiklerle mümkün olacaktır. Belki de törenin toplumda nasıl dışsallaşıp somutlaştığı hangi pratiklerde kendisini ifade ettiği namus, iffet, fazilet, ar, şeref gibi kavramların neleri içerdiğini irdelemek için de insanların yaşayışlarını düzenleyen toplumsal alışkanlıklara ve bunlara kaynaklık eden değerlere bakmak gerekir. ■

K A Y N A K L A R

Bağlı, Mazhar ve Özensel, Ertan, Türkiye'de Töre ve Namus Cinayetleri, Destek Yayınevi, İstanbul, 2011.
Theodorson G.A., Theodorson A.G., A Modern Dictionary Of Sociology, Barnes And Noble Books, New York, 1979.